

SOBRE LA DIVISIÓ ADMINISTRATIVA DE MAYURQA

Per ventura cal responsabilitzar a un torsimany remot o al impre-
cis notari de vers el 1268¹ de que el mot que en el text àrab del *Repar-
timent* s'escriu جزو fos transcrit erròniament "jazu".² El fet és que
modernament J. M.ª Quadrado adopta, donant-la per bona, la trans-
cripció de "jazu", corrupció de la voz aràbiga *chazu*, porción o distri-
to".³ I el terme entra a formar part de la saviesa historiogràfica con-
vencional.⁴

La grafia جزو cal llegir-la senzillament *yuz'* pl. *ayza* اجزا
De fet és en plural que s'utilitza per primera vegada el terme.⁵

En els folis 36 v. i 37 v., s'hi troben les dues relacions de *ayza'*
que han servit a la vegada per confeccionar la llista dels districtes en
que Muyurqa estava dividida, sense intentar però portar a terme la
recerca sobre el possible sentit i funció d'aquesta divisió. Una recerca
d'aquests tipus exigeix uns punts de partida segurs o si més no prou
nítids. Per això pens que es convenient de fixar amb la major claretat

1 Veure l'apèndix amb una traducció llatina a l'edició i traducció, feta per J. Busquets del text àrab de "El código latinoarábigo del Repartimiento de Mallorca" a *Homenaje a J. Millàs*, Barcelona 1954, p. 288-294. Busquets dona la misteriosa signatura de RL que no correspon a cap secció de l'Arxiu del Regne de Mallorca. De fet, es tracta del Codex n.º 19 i porta la data de 1267, però hi figura una nota on es diu que va ser copiat fidelment de l'original, el 14 de maig del 1268 per mà de P. de Caldes, circumstància que ja havia estat observada per A. Galmés de Fuentes ("El mozárabe levantino en los "libros de los Repartimientos de Mallorca y Valencia" a *Nueva Revista de Filología hispánica*, IV (1950) pp. 316-317).

2 ARM, Còd. 19, f. 42 r.; Busquets "El Código latinoarábigo..." pp. 293-294.

3 *Historia de la conquista de Mallorca*, Palma, 1850, pp. 434-435.

4 Alguns exemples podrien ser de E. Sans, que s'inventa una sorprenent transcripció "jaz'u" (*Grandezza y decadencia de los almorávides mallorquines*, Palma, 1964 pp. 21, 42 i 46); V. M.ª Rosselló Verger ho llegeix probablement a la traducció llatina de 1268 ("La "Font de la Vila" y un antiguo sistema de riego" a *Boletín de la Cámara Oficial de Comercio, Industria y Navegación de Mallorca*, LXVIII, (Jul-Set 1965), p. 163); E. Sans torna anys després, immutable, a insistir amb la seva transcripció "jaz'u" ("Los municipios de Mallorca" a *Història de Mallorca*, I, Mallorca, 1976 p. 21).

5 AHM, Còd 19, f. 29 r.; Busquets "El código latinoarábigo..." p. 251. En rigor la grafia hauria de ser جزو; l'adició impròpia de la waw es probablement una ultra correcció de la terminació de nominatiu, tal com m'ho suggereix J. Samsó.

possible el nom de cada *yuz'* tal i com el donen els gràfics àrabs i no a partir dels posteriors resultats fonètics catalans.

fol. 36 v.⁶

<i>b.l.ensa</i>	'n.k.n	بلانسه	انكن
<i>b. t. ra</i>	Y.y.nau	بطره	ججنو
<i>m.n. tuy</i>	Y.r an	منتون	يرتان
<i>al.buhay ra</i>	<i>al-yibal</i>	البحيره	الجبال

fol. 37 v.⁷

<i>al-ahwaz</i>	الاحواز
<i>b.nyula i musuh</i>	بنفوله موصوا
<i>s.ly.r</i>	نليلير
<i>q.n.rusa</i>	قنروثه
<i>muruh</i>	موره
<i>al-buhayra</i>	البحيره
<i>m.n.qur</i>	منقور

He vocalitzat els termes de clara arrel àrab com *al-buhayra* (albufera), *al-yibal* (les muntanyes) i *al-ahwaz* (literalment contrada, raval, zona de conreu adjacent a una ciutat i que depen d'ella administrativament, *hawz al-madina*). La vocalització dels demés termes és tan o més difícil que estam desproveïts de models fonètics plausibles. *B.l.ensa* és Pollensa; *b.t.ra* és Petra; *m.n.tuy* és Montueri/Muntueri; *b.nyula* és Bunyola; i *muruh* és Muro. Els models llatins són indiscutibles excepte, tal vegada, en el cas de Bunyola.⁶

De les grafies restants només es poden fer postulacions més o menys defensables atès que forçosament s'ha de partir de les formes resultants catalanitzades, que si bé, per una banda, tenen la força i la lògica aparent dels fets consumats, per l'altra cal no oblidar que són interpretacions fonètiques de topònims, molts d'ells incomprendibles encara avui, la catalanització dels quals no els torna deslliurant-los d'una prestesa disfressa àrab, a un origen pre-àrab més pur i remot sino que els fa decididament irreconeixibles. És el cas de

⁶ Busquets "El código latinoarábigo..." p. 267. A la traducció Busquets descabarrava l'ordre dels *ayza'* i crea l'innatural *yuz'* de Pollença-Petra, per exemple. No he pogut ni entreveure les possibles raons d'aquesta equivocada lectura.

⁷ Busquets "El código latinoarábigo..." p. 268.

⁸ Es acostumat suggerir *vineola* buniola (A. Galmés de Fuentes "El mozárabe levantino..." p. 320).

'n.k.n i y.rtan que es transformen respectivament en Inqua/Incha/Juqua⁹ i Jartan/iartan/arta.¹⁰ Es clar que no tenim en el cas de 'n.k.n explicació pel fet de la caiguda de la *nun* final, ni de la desaparició de la *ya'* inicial ni de la localització de la 'alif inicial precisament en *i*, respectivament per *y.rtan* i 'n.k.n.

La qüestió en els seus termes més simples és: les formes catalanitzades responen a unes inclinacions o suggerències fonètiques ja contingudes en el model inicial o són només un resultat atzarós d'una incompetència lingüística, d'un batibull en el que també hi tindrien un paper els torsimanys probablement jueus?

La proximitat i el fet d'estar integrant un mateix *yuz'* permet pensar que *Musuh* és ara Valldemossa però no identificar sense major argumentació ni més proves aquest *Musuh* amb un suposat *Musa* que donaria el nom a la vall. *S.ly.r* també es pot llegir *slir* però en vista de la forma catalana esdevinguda resulta preferible *s.ly.r* ja que permet explicar la palatalització de la *lam*, en la forma Sólter.

M.n.qur podria ser llegit tan Mancor com Manacor; però naturalment degut al nombre de joves de les alqueries i rafals que componen el *yuz'* es tracta sens dubte de Manacor. Però també es evident que pot haver-hi una relació etimològica entre les dues formes.¹¹

En el cas de *y.y.nau*, que també admet una lectura *y.y.nu*, és difícil d'adoptar una opinió ben definida. La versió llatina presenta dues variants: *sixneu* i *xisneu*¹² i ambdues són plausibles solucions catalanes a la forta consonantació de la doble *yim*. Com i perquè es redueix al modern Sineu és, al menys per a mi, un misteri.

q.n.rusa es catalanitzat "canorrosa" i normalment se li atribueix l'etimologia de "hanata-r-rosa", (*hanat* o *janat al'-arusa*), equivalent a "Tienda o posada de la novia".¹³ Es més plausible suggerir *qanat al-curasa*. *Qanat* és una sequia subterrània que connecta tot un sistema de pous; ¹⁴ hi ha documentades sequies a la zona. Igualment el text català

⁹ Prenc només com a referència el text llatí establert al 1232 i publicat per J. Busquets "El código latinoarábigo del Repartimiento de Mallorca (parte latina)" a *Bulleti de la Societat Arqueològica Luliana* XXX (1947-1952) pp. 6-55; concretament pp. 14-16.

¹⁰ Busquets "El código latinoarábigo... (parte latina)" p. 27.

¹¹ Igualment aquesta forma podria estar relacionada amb el misteriós nom de l'alqueria Mancorme Abeniara documentada el maig del 1253 (R. Rosselló Vaquer *Felanitx a mitjan segle XIII* (Felanitx, 1972) i amb el rafal Abemenicor que figura en el *Memoriale divisionis* d'Eivissa (J. Marí Cardona *La conquesta catalana de 1235 I*, Eivissa, 1976 p. 76).

¹² Busquets "El código latinoarábigo... (parte latina)" pp. 19 i 23.

¹³ J. M.ª Quadrado *Historia de la conquista...* p. 435. Probablement la derivació fou suggerida per P. de Gayangos.

¹⁴ T. F. Glick *Irrigation and society in Medieval Valencia* Harvard University Press, 1970 pp. 182-184.

del *Repartiment* fa esment d'un torrent *Larosa* també a la mateixa zona.¹⁵ El nombre de *ayza* segons les dues llistes es de tretze. Ara bé, des de Quadrado, hom en fa esment de dotze. El que sobra en el meu compte o manca en el dels demés és el *yuz'* de *al-Buhayra*. Convé doncs examinar de bellnou el text àrab. Pens que l'element determinant d'aquest recompte podria ser la presència o absència del mot *yuz'* precedint al topònim, apart naturalment de que al principi el text anuncia amb prou claretat, que es tracta de la divisió de la terra de tots els "ayza' Mayurqa".

Doncs bé, a la llista del fol. 36 (*Inkan*, Pollença, *y(i)ynau*, *yartan*, Montuerei i *al-yibal* van precedits de *yuz'*. Petra, en canvi, no hi va, essent aquesta la raó d'haver considerat tradicionalment que amb *y(i)ynav* formaven només un *yuz'*. A continuació del *yuz' al-Yibal* hi figura "la meitat de *al-Buhayara*". En el foli 37 v. hi figuren precedits de *yuz'*, *al-ahwar*, *Musuh* i *Bunyula* (formant una sola unitat), *Sulyar*, *Q.n.rusa*, *Muruh* i *Manaqur*. Entre el *yuz'* de *Muruh* i el *yuz'* de *Manaqur* hi figura "la meitat de *al-Buhayra*". Malgrat que a cap de les dues llistes *al-Buhayra*, o millor dit, la seva meitat, vagi precedit de *yuz'*, no es pot dubtar que es tracta d'un *yuz'* atés que no forma part d'un altre anterior com en el cas de Petra respecte a *y(i)ynau* o de *Bunyula* respecte a *Musuh*, ja que en ambdues llistes el seu precedent es distint (*al-yibal* en el primer cas i *Muruh* en el segon). Ara bé, el que ens assenyala la seva col·locació a les dues llistes és que es tracta efectivament de l'Albufera d'Alcúdia Sa Pobla. Era doncs un *yuz'* comparativament petit. Però per això mateix, el sorprenent és que sigui objecte de partió entre el que correspongué al rei i als magnats de tots els "ayza' Mayurqa". L'única raó, per ara plausible, d'aquesta divisió, que tan el rei com els magnats a la vegada van dividint en porcions més petites, és que *al-Buhayra* fos especialment desitjable ja que no tindria sentit portar la indiscutible avidesa de terres dels conqueridors a registrar minuciosament unes terres que "...no estarían labradas y que su aprovechamiento se reduciría a pastos para animales".¹⁷

A tall d'hipòtesi, vull suggerir que part de l'arrós — a més d'altres possibles conreus dels quals no en tenim notícia directa — que figura com a element d'exportació mallorquina (del "roiaume de Mai-

¹⁵ J. Dameto, V. Mut, G. Alemany, *Historia General del Reino de Mallorca*, II, 2.ª ed. per M. Moragues i J. M.ª Bover, Palma, 1841, p. 998.

¹⁶ *Historia de la conquista...* pp. 434-435.

¹⁷ B. Barceló Pons "Realidad y mito de la Albufera" a *Boletín de la Cámara Oficial de Comercio, Industria y Navegación de Palma de Mallorca* LXVIII, (jul-set 1965), p. 191. L'autor que coneix el *Llibre del Repartiment* no para esment al significat de la peculiar divisió del *yuz'* *al-Buhayra*.

lorgues”) als mercats de Flandes abans de 1229,¹⁸ havia de ser conreat precisament a les terres de *al-Buhayra*. Que després es degradés la zona és, naturalment, una altra història. Només una precisa recerca documental en el període immediatament posterior a la conquesta, pot reafirmar o impugnar la hipòtesi.¹⁹

* * *

Dins el context ample d'al-Andalus, el *yuz'*, resulta ser, una circumscripció administrativa específicament diferenciada del *bqlim* les dues constituïnt però les unitats bàsiques que integren una jurisdicció administrativa superior o *kura*.²⁰ Aquesta és almenys la caracterització político-administrativa que es dedueix amb claretat de les descripcions d'Ahmad b. 'Umar al-'Udri (393/1003-478/1085); i continua essent-ho, almenys vers l'any 622/1225, quan l'oriental Yaqut al-Hamawi redacta el seu *Muyam al-buldan*.²¹

Al-'Udri fa esment dels *ayza'* a continuació de la llista dels *aqalim* suggerint que es tracta d'unitats administratives o més petites o d'alguna manera inferiors.²²

Segons Yaqut el *iqlim* pels *andalusus* significava una zona “densament poblada i extensa” equivalent al *rustaq*, o sigui ben conreada.²³ Que aquest conreu, a més, tingués o no, una certa tradició, una dimensió històrica, és discutible.²⁴ El testimoni d'al-Udri referma aquesta

18 Bibliothèque Nationale de Paris 1797 Ms. Français 25545 fol. 19. Veure també J. Duplessy “La circulation des monnaies arabes en Europe Occidentale du VIIIe au XIIIe siècle” a *Revue Numismatique* 5e serie, XVIII (1956) pp. 158-159, n. 99. I per un primer comentari M. Barceló, “Alguns problemes d'història agrària mallorquina suggerits pel text d'al-Zuhri” de pròxima publicació a *Recerques* n.º 8.

19 Els primers resultats d'aquesta recerca portada a terme per R. Soto semblen confirmar la hipòtesi d'un aprofitament de l'Albufera atès que són sorprenentment altes les quantitats percebudes per la venda de delmes reials.

20 H. Mu'nis “La división político-administrativa de la España musulmana” a *Revista del Instituto Egipcio de Estudios Islámicos en Madrid* v. (1957) pp. 116-123.

21 *Fragmentos geográfico-históricos de al-masalik ila gami' al-mamalik* ed. crítica de 'Abd al-'Aziz al-Hawani, Madrid 1965. *Muyam al-buldan (Yaqut's geographisches Wörterbuch)* ed. F. Wüstenfeld, Leipzig 1866-1873.

22 Per exemple a la *kura* de València, ¶

23 *Mu'yam al-buldan* I p. 26, i veure els comentaris de Gamal 'Abd al-Karim (*Al-Andalus en el “Mu'yam al-buldan” de Yaqut*, Sevilla, 1972 pp. 26-28) i de H. Mu'nis “La división político-administrativa...” pp. 116-117.

24 H. Mu'nis observa, seguint a la vegada l'observació de Yaqut, que l'*iqlim* té a al-Andalus una extensió molt inferior a la que acostuma a tenir a l'Orient. Aleshores postula que aquesta reducció és el resultat d'aplicar un terme administratiu a unes unitats administratives prèvies, que els àrabs-musulmans ja es trobarien a Hispania (pp. 117 i 119-120). El meu parer és que aquest postulat no té, per ara, base.

descripció; qualsevol dels quinze *aqalim* de Còrdova, és una circumscripció a efectes fiscals d'un nombre desigual, però alt, d'alqueries, 90, 87, 64, 28, 17, 26, 60, 48, 73, 84, 94, 102.²⁵

El *yuz'* en canvi, és a Orient una zona habitada per membres tribals i generalment dedicada a pastures.²⁶ A al-Andalus tindria un sentit no gaire diferent.²⁷ El *yuz'* doncs hauria de designar terres comunals i conseqüentment lliures dels impostos específicament musulmans (*zakat i usr*).²⁸

Sorprén que a Mayurqa el *yuz'* sigui ensems la unitat administrativa bàsica i exclusiva; és a dir, no coexistent amb *iqlim*, *rustaq*, *nahiya* o *balda*, tots, termes que poden ser més o menys equivalents. Per altra banda resulta també sorprenent la seva persistència fins el 1229. A València, contràriament, no es manté l'organització amb *aqalim* i *ayza'*, testimoniada per al-'Udri; els catalans i aragonesos es troben amb circumscripcions denominades *'amal*.³⁰

Naturalment no es pot suposar que el 1229 la paraula *yuz'* designés encara unes terres incultes, de pastura. La mateixa estructura enregistrada en el conjunt documental dels llibres del *Repartiment* és la millor prova de l'existència d'un alt percentatge de terres de conreu. Però en canvi la persistència a través de successives ocupacions de dos

²⁵ *Fragmentos geográficos-históricos...* pp.

²⁶ Yaqut *Mu'yam...* IV p. 220. Comentat per Mu'nis "La división político administrativa..." pp. 121-122.

²⁷ Yaqut *Mu'yam...* II p. 747. Comentat per Gamal 'Abd al-Karim *Al-Andalus...* pp. 32-33. Tan P. Guichard (*Al-Andalus. Estructura antropológica de una sociedad islámica en Occidente*. Barcelona, 1976, pp. 331-332) com M. Sánchez ("La cora de *Ilbira* [Granada y Almería] en los siglos X y XI, según al-'Udri, 1003-1085" a *Cuadernos de Historia del Islam*, 7/1975-1976/pp. 20-21 i 72) posen objeccions a que el *yuz'* designi una unitat d'explotació tribal i que gaudeixi d'immunitat fiscal, però accepten que es tracta d'una unitat jeràrquicament inferior al *iqlim* i d'un terreny dedicat en principi a la pastura de bestiar (M. Sánchez és més explícit en aquest darrers punt que P. Guichard). Evidentment la manca de més documentació, i més clara, justifica posicions de prudència. Però tanmateix el fet de que els topònims dels *ayza'* no siguin més freqüentment d'origen tribal — cosa que tan per Guichard com per Sánchez sembla el fonament de la seva prudència — es insuficient per a impugnar que el *yuz'* fos una zona inculta de poblament tribal ja que d'entrada cal demostrar que hi hagi una relació o exigències de necessitat entre els topònims d'aquesta unitat administrativa i el seu tipus de poblament. Hi ha *ayza'* de nom tribal i clànic (a la *kura d'Ilbira* i a la *kura* de València).

²⁸ Al menys hipotèticament les terres comunals (i aquesta és la traducció adoptada per M. Sánchez) serien exemptes d'imposts. Però naturalment no cal atribuir a aquesta condició una capacitat total de defugir les presions de conformar-se a les assignacions fiscals que, tanmateix estaran en funció de les relacions de força i del procés de degradació de les solidaritats tribals.

²⁹ Veure n.º 19.

³⁰ Pel significat de *'amal* — dependència d'una ciutat — veure els comentaris de Gamal 'Abd al-Karim a Yaqut *Mu'yam...* IV, p. 263 (*Al-Andalus*) pp. 33-35.

grups, militars i ideològics, que es transformen en classes dirigents (almoràvits i almohads), d'aquesta específica, i fins a cert punt peculiarment uniforme, organització administrativa, fa ben conèixer que encara representava adequadament una realitat social i espacial.

La divisió en *ayzà'* també testimonieja la situació en que es trobava Mallorca i segurament les altres illes, quan l'ocupació formal de Isam al-Jawlani en el 290/902-903; poca població, terres incultes, degradació o abandonament dels antics habitats urbans, poders locals organitzat al entorn dels castells.³¹ Aquestes circumstàncies, juntament amb l'ocupació de l'illa per grups eminentment tribals³² determinaran l'adopció d'una organització administrativa escaient, que té com a base el *yuz'*.

De la conformació dels *ayza'* sembla que es pot deduir que l'ocupació del nord i centre més *Yartan*, té unes característiques més homogenies pel fet de que les dimensions de cada *yuz'* són similars; i que, en canvi l'àrea que correspon al *yuz'* de *Manaqur* i al *yuz'* de Montueri és anormalment gran. Vol dir això una distinta cronologia d'ocupació o tradueix un establiment favorable en termes d'espai a certs grups?

Naturalment les organitzacions socials que estaven a la base del *yuz'* patirien modificacions tendents a reblandir els vincles tribals i les solidaritats clàniques; però és clar que aquest tipus d'organització administrativa amb la seva pretensió de mantenir l'accés a la terra a través de la tribu o el clan, era enormement avantatjós atès que limitava o feia impossible la impondibilitat d'assignacions fiscals. Si per una banda el *yuz'* era un arcaisme que havia deixat de ser, feia molt de temps, terra inculta, dedicada a pastures, per l'altra, el seu contingut social i ètnic, no era prou modificat com per haver de prescindir d'ell. Segurament és en el fet d'aquesta estructuració de la formació social on s'han de cercar les raons de l'oposició als almoràvits,³³ i no en aparents antagonismes entre ciutat i camp.³⁴

L'organització en *ayza'* és la que clarament serveix de base al *Repartment*. Però els catalans, que segurament mai no l'havien entesa,

³¹ Ibn Hayyan al-Qurtubi *Al-Muqtabas min anba' ahl al-Andalus*. ed. Mahmud 'aiz Makki, El Cairo, 1971, p. 144.

³² La recerca duita a terme per A. Poveda permetra de precisar els nostres coneixements sobre les formes de poblament tribal i clànic discernibles des de la toponímia.

³³ Descrita per G. Rosselló *L'Islam a les Illes Balears*. Palma de Mallorca, 1968 pp. 65-91.

³⁴ Que en les formacions socials musulmanes no tenen ni la tibantor ni la profunditat que a les formacions feudals on sí que ciutat-camp poden adoptar formes antagoniques (Veure I. M. Lapidus "Muslim cities and Islamic societies" a *Middle Eastern Cities*, ed. per I. M. Lapidus, University of California Press, 1969 pp. 47-79). En aquest sentit l'oposició entre ciutadans i forans no es deriva d'una estructura prèvia a la feudalització de Mayurqa introduïda per la conquesta catalana.

se'n obliden tot d'una ³⁵ I és comprensible atès que l'espai de les formacions socials feudals es generat per l'àrea del domini polític del senyor; una àrea a la vegada incidida per tot tipus de mediacions coercitives i de nivells enfitèutics que aconseguen d'allunyar el productor cada vegada més del producte, fent possible, d'aquesta manera, l'enfortiment i reproducció de la classe dels feudals conqueridors.

MIQUEL BARCELÓ

³⁵ A la *Crònica de Jaume I* es fa esment de quinze "partides de Maylorques": Andray, Santa Ponça, Bunyola, Soller, Almerug, Pollença, Montueri, Canarossa, Incha, Petra, Muro, Felenig, Manacor, Arta i Ciutat. Nogensmenys es fa saber que "en temps de sarraïns eren XII" (ed. J. M.ª Casacuberta, I, Barcelona, 1927, p. 59). Ràpidament la noció dels districtes musulmans desapareix dels documents notariais.